

Piliscsaba legendája

Dr. Solti Gábor
2007. február

Piliscsaba nevének eredete

„Pilis, régi nyelvünkben a papi tonzúra neve... a magyar hegyek elnevezésében kopaszt jelent.” (A Pallas Nagy Lexikona XIII. kötet 1896. p. 1057)

Így a Piliscsaba határában lévő Kis és Nagy Kopasz hegyek is Pilisek, Kis és Nagy Pilis. De Kopasz hegy a neve a Pilisszántó és Piliscsév közötti, 376,8 m tszf hegynek is, mely a hegység névadó, legmagasabb, 756 m tszf magas Pilistől délre található. Így a Kopasz hegyek neve nem csak a csúcsok kopárságára, egykori erdőtüzek okozta kopaszságára utalnak, hanem ezek is Pilisek.

A Pilis hegységtől délre, Nagykovácsi-Telki-Pély-Budakeszi községek által határolt térségben is található Nagy Kopasz (559,6 m tszf) és ettől délre egy Kis Kopasz (353 m tszf) hegy is.

Csaba név (Chaba, Choba, Ceba, Soba)

Valószínűleg török eredetű, amit az ajándék jelentésű csagatáj caba szó is bizonyít. Régi magyar személynév, mely néven legelőbb a pannonhalmi apátság alapító levelének tanúi közt a Szt. István alatt élt Ceba ispánt találjuk. (A Pallas Nagy Lexikona IV. kötet 1893. p. 585.)

Piliscsa nevének történetét Hauck János az alábbiakban foglalta össze: *„Szülőhelyünk Piliscsaba neve két szóból áll, melynek alaptagja Csaba. Mi, németek Tschawa-nak neveztük. A középkori források különbözőképpen említik: 1263-ban Csaba, 1272-ben, 1276-ban Chaba, 1319-ben Chabia, egy 1393-ban kelt oklevélben pedig Chabya-ként szerepel. Egy másik, 1401. évi kútfőben a Chaba és Chava névalakok olvashatók. A község neve előfordul Magna Chaba (Nagy Csaba) formában is (1304-1320). A Piliscsaba (Pilis-Csaba vagy Pilis Csaba) elnevezés csak a 18. század első harmadától kezdve bukkan fel a forrásokban.”*

A középkorban Piliscsabát Csabának vagy Nagycsabának hívták, megkülönböztetve az Esztergom vármegyei Kiscsabától (Csiky B. 2004.)

Csaba-monda

A Csaba-monda egyik legszebb mondánk, a hun-magyar hagyomány része.

Priszkosz rétoról tudjuk, hogy a görög császár, Honorius lányától született Csaba, Attila hun király legkedvesebb fia volt. Így várományosa lehetett a világ legnagyobb birodalma királyi trónjának. Attila hirtelen halála, meggyilkolása miatt valószínűleg nem történt meg az utód kijelölése, elfogadtatása.

A középkori krónikák (Kézai) szerint az utódlás körül kitört a testvérháború. Csabával tartottak a hunok, Aladárral a németek, élükön a ravasz Detrével és más idegen népek. Az első csatában Csaba győzött, de aztán a 15 napig tartó sicambriai (Ó-Buda) ütközetben vereséget szenvedett féltestvérétől, a német fejedelemnőtől született Aladártól.

A monda szerint Csaba királyfi vérelállító gyógyfűvel gyógyította meg 15 ezer megsebesült vitézét. Ez a vérfű (*Sanquisorba officinalis*) ma is megtalálható a Piliscsaba környéki réteken, míg véralló Csabaire (*Sanquisorba minor*) inkább a száraz lejtőkön, ugarakon terem.

Beythe Isrván óta néhol így nevezik a földi tömjén (*Pimpinella saxifraga*) vérelállító népies gyógyfüvet is. A vérfüvet, véralló gyógyfüvet, a földi tömjént nevezik Csabairének is.

Csaba a 15 ezer hunnal Görögországba, Honorius császárhoz menekült. Seregének egy része, mintegy háromezer vitéz, Chigle (Csigle) mezőre jutott. Erdély hegye-völgyes vidékére vonulva – a székelyek hagyománya szerint – letáboroztak, lovaikat, barmaikat megittatták a Küküllő vizében, aztán felverték a sátraikat a folyó közeli lankákon. Itt várták vezérük visszatértét, Pannóniába jövetelét. Ezen túl magukat széköl-öknek, székelyeknek nevezték. A székelyek között évszázadokon keresztül fennmaradt a hit, hogy „Csaba királyfit a Hadak útján, a Tejúton várják vissza seregével együtt.”

Erről szól a székelyek csodálatos himnusza:

„Ki tudja, merre, merre visz a végzet:
göröngyös úton, sötét éjjelen.
Vezesd még egyszer győzelemre néped,
Csaba királyfi, csillagösvényen.
Maroknyi székely, porlik, mint a szikla
Népek harcának zajló tengerén,
Fejünk az ár, jaj, százszor elborítja,
ne hagyd elveszni Erdélyt Istenünk.

Ameddig élünk magyar ajkú népek,
Megtörni lelkünk nem lehet soha,
Szülessünk bárhol, földünk bármely pontján
Legyen a sorsunk jó vagy mostoha,
Keserves múltunk – évezredes balsors,
Tatár s török dúlt, labanc rabigált.
Jussunk e honban, magyar-székelyföldön,
Szabad hazában élni boldogan.”

A Székely Himnusznak több versszaka is van. Ezekben egyre inkább beborul az ég, és egyre inkább kiderül, hogy nem tud távlatot, hitet adni a székelységnek.

Pap Gábor úgy látja, ahhoz „hogy a székelység magára találjon, nem csak a jelen helyzetét érezze át teljes mélységében, annak minden tragikumával együtt, hanem a fényt is meglássa az alagút végén, akkor ide kívánczok egy olyan versszak, amely közvetlenül az elsőt követi.”

„Kigyúlt a mennybolt, zeng a Hadak Útja
Csaba királyfi gyűjti táborát.
Szűnik az átok, kiapadt a kútja,
Szívünkön égi öröm lángol át.
Hiába zúgysz már, gyűlöletnek árja,
Megáll a szikla, nem porlik tovább!
Imánk az Istent újra megtalálja:
Köszönts ma, népem üdvöd hajnalát.”

A Csaba-mondát feldolgozta Arany János és Benedek Elek is (A Hadak Útja).

A reménytelen visszatérés várásából származott a mondás: *Akkor térj meg, amikor Csaba Görögországból!*

A várakozás azonban nem tartott örökké. Kézai Simon szerint 872-ben vissza is jöttek a hunok (már ha nem is Csaba királyfi vezetésével).

Csaba 13 évig maradt Görögországban, de aztán egy évi viszontagságos utazás után visszatért a Fekete-tenger mellékére, Kis-Scithiába, csatlakozva testvéréhez, Attila nagykirály egy másik fiához, Hernachoz (Irníc), ahol nagyapja, a még életben lévő Bendegúz – Attila apja – tanácsára Korozmériából vett feleséget, akitől két fia, Ed és a honfoglaló magyarsághoz csatlakozott Edemen, az Aba nemzetség őse született. Csaba, amikor közeledni érezte halálát, végrendeletben meghagyta a szkítiai magyaroknak, hogyha megerősödnek, álljanak bosszút Attila (Etele) ellenségein.

A XII-XIII. században élő hagyomány szerint egy magyar néptöredék a kalandozások korában Csaba vezérletével a Balkánra költözött. Tud erről Anonymus és a hun történet szerzője is. E két motívum lehetett az alapja a Csaba-monda kialakulásának. A Csaba-monda valós történeti eseményeken nyugszik. Attila fiai apjuk halála után visszatértek az Al-Duna vidékére, a bolgárokkal törzsszövetséget hoztak létre, s nagy birodalmat alapítottak Irníc vezetésével.

A hunság a székelyekben és a magyarokban él tovább. Így érzett a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István, az 1814. november 21-én naplójába írt feljegyzése alapján: *„Hogy a hunok legvalódibb fajtájából származom, arra elég bizonyíték, hogy a legszebb Alpok közt Svájcban vagy Itália legbujább völgyeiben sem vagyok képes olyan forrón, lelkesen, rajongón érezni, mint hazám pusztáin és síkságait.”*

A csata helyének legendája

Piliscsabához fűződő mondákból táplálkozik az az újabb, Pilis-kutatók által vallott feltételezés, hogy egykor a Kenyérmezei patak völgyét kiterjedt víz borította, melyből gátként, félszigetként emelkedett ki a Pilis déli nyúlványa, mely elválasztotta a szintén vízzel borított Aranyhegyi patak völgyétől. Erre a mondakörre utal Békés István Pest-megyei barangolások c. könyvében (1975.) a Piliscsaba fejezetben (pp. 266-269). A Piliscsabát a kor szellemének megfelelően erősen antiklerikális, szocialista szófordulatokkal, jelzőkkel megírt ismertetésből azonban ezt a mondát érdemes kiemelni. „A hagyomány szerint, amelynek forrását nehéz lenne kideríteni, Piliscsaba neve, mint talán Csabacsüdé, Békéscsabáé, a csehszlovákiai Csabaházáé, vagy akár a Csabagyöngye csemegeszlőé – a regés Attila-sarj: Csaba hun királyfitól származik. Piliscsabán az a hiedelem járja, hogy Attila halála után Csaba királyfi e helyen szállott szembe először a német segélyhadak élén a hun trón megszerzésére törő bátyjával. Újabb történeti kutatások alapján a monda stratégiaileg talán igazolható is. Ugyanis, amennyiben a hun mondakörnek ez a mozzanata történelmi hitelű, akkor a vízválasztó hegység, amelyen át a vonat a pilisvörösvári völgyből alagúton jut a piliscsabai völgybe, jó védelmi vonal lehetett Csaba seregének. Innen előnyösen biztosíthatta a nyugatról jövő támadások ellen a Pomáz vagy Óbuda környékén feltételezett „Attila városát”. A másik szivárványos helytörténeti hipotézist a környék kora középkori úthálózatára alapozzák. Az elképzelés magva: az Esztergomba vezető kalmár-útról Pomáz-Pilisszentkereszt völgyén, a későbbi Buda-Esztergom közti útvonalról Csobánka-Pilisszántó nyergén keresztül

Székesfehérvár felé központi kereszteződésként Piliscsabán át vezetett az út. Ebből folyik a következtetés, hogy az Óbudán elhunyt I. István király holttestét Piliscsaba-Zsámbék-Székesfehérvár útvonalon vitték örök nyugalomra királyi székvárosába...”

A jelenlegi elképzelés, hogy ez a hely nem a jelenlegi 10-es út mentén, a Kopár csárdával jelölt „hágónál” lehetett, hanem ettől D-re a Csaba hegy (291,7 m tszf) és a Hárs hegy (328,9 m tszf) É-i oldalán húzódó Borókás völgy lehetett az egykori átjáró. Ettől É-ra emelkedik a Magas hegy (355 m tszf). Ennek ÉNY-i oldalában található a Csabai gomba. Hogy lehetett-e erődítmény, mely védte az átjárót, ma már nehéz lenne kideríteni, hiszen abból az időből kevés, a magyarság eredetével kapcsolatos régészeti emlék maradt meg (köszönhetően a négyszáz éves Habsburg, majd a negyven éves szovjet megszállásnak).

A fenti mozaikokba illeszthető a Piliscsaba-Klotildliget Községcsépítő és Természetvédő Egyesület megbízásából 2004-ben kiadott, Csiky Balázs által írt „Piliscsaba - Látnivalók” kiadványában:

„Piliscsaba területe évezredek óta lakott hely. A Kálvária-domb keleti oldalán késő bronzkori urnasíros kultúra temetkezési helyét találták meg 1955-ben. A Rác-völgyben rézkori és La Tene-kori leletek kerültek elő. Ugyanezen a lelőhelyen a II. század második fele és a IV. század közepe között funkcionáló lakóépület állhatott. Az előkerült római falak, kerámiatöredék és egyéb leletek villaépület vagy egy őrállomással összeépített villa fennállását bizonyítják. Ugyancsak a község déli részén, a téesszajorban és a Végső utca egyik házának udvarán római vízvezetékcső került elő. Bél Mátyás, a XVIII. Század egyik legnagyobb tudósa Csabán latin feliratú sírköveket és épületmaradványokat figyelt meg.

A középkorban Piliscsabát Csabának vagy Nagycsabának hívták, megkülönböztetve az Esztergom vármegyei Kiscsabától. A terület a pilisi erdőispánsághoz, majd az ebből kialakult Pilis vármegyéhez tartozott. A középkori Csaba régészeti leletek tanúsága szerint a mostani temetőtől délkelet felé, a mai 10-es út mellett lehetett, itt állhatott a falu középkori temploma is. A korábban említett rác-völgyi régészeti lelőhelyen is kerültek elő Árpád-kori leletek.”

Csaba szobor és címer

A Kárpát-medencében ismereteink szerint a székelyudvarhelyi Emlékezés Parkjában áll Csaba királyfi szobra, mely Blaskó János alkotása.

A 2004. április 1-én alakult Piliscsabai Patrióták Klubja címet alkotott, melyben a Csabamonda elemeit jelenítette meg.

A kék pajzson Csaba királyfi látható, amint ezüstsínű lován, az aranyló csillagösvényen felfelé kaptatva íját kifeszíti. A zöld dombokba három nyílvezzőt lőtt. A monda szerint így keltette életre hadseregét. A címet Kollár László ötlete alapján Vagyóczky Károly grafikusművész rajzolta meg. A végleges változat kialakításához ifjabb Csízi István adott sok segítséget.

Piliscsaba gazdag természeti és épített értékei mellett a hun-magyar mondavilág egyik legszebbje, a Csabamonda is községünkhöz köthető. Ezt ugyanúgy meg kell őriznünk, és ápolnunk mint a védett fasorainkat, forrásainkat, épületeinket, szobrainkat. Ismertté kell tenni a falu lakói felé, az iskolában oktatni, hogy mindenki patrióta büszkeséggel érezze magáénak ezt is.

Irodalom

- Bakay K. Kik vagyunk, honnan jöttünk?
- Bakay K. Magyarnak lenni: büszke gyönyörűség
- Bóna I. 1993: A hunok és nagy királyai
- Csiky B. 2004: Piliscsaba – Látnivalók. – TKM Egyesület a Piliscsaba-Klotildliget Községépítő és Természetvédő Egyesület megbízásából
- Grexa Gy. 1922: A Csaba-monda és a székely hun hagyomány
- Győrffy Gy. 1948. bővített kiadás 1983: Krónikáink és a magyar őstörténet
- Fridrich K. 2003: Akitől még Attila is tanult. – Kárpátia III. évf. 10. sz. p. 45.
- Fridrich K. Attila ifjúsága
- Fridrich K. 2005: Roga koronája. – Kárpátia V. évf. 8. sz. pp. 34-35.
- Fridrich K.-
Szakács G. 2004: Kőbe vésték, fába rótták.
- Hóman B. 1925: A magyar hun-hagyomány és a hun monda
- Kiszely I. Belső-ázsiai hunok
- Németh Gy. szerk. 1940 reprint 1986: Attila és hunjai
- Pallas Nagy Lexikona
- Pap N. 2005: Keleti hunok és avarok. – Kárpátia V. évf. 1. sz. pp. 30-32.
- Sinonné M.
Gabriella 2006: A belső-ázsiai hunok története

Csaba nevű helységek a Kárpát-medencében

Csabacsúd (Békés megye)

Csabaháza (Csabalóc), Čabalovce (Szlovákia, Keleti Beszkidek)

Csabanivka (Bacsó Bačovó Ung vármegyei község)

Csabaszabadi (Békés megye)

Csabaújfalu (Valea Unguraşului) Románia (Szolnok-dobokamegye vármegye)

Bálványoscsaba

Békéscsaba (Békés megye)

Hejőcsaba

Piliscsaba

Rákoscsaba

Pilis nevű helyiségek a Kárpát-medencében

Nyírpilis

Pilis

Pilisborosjenő

Piliscsaba

Piliscsév

Pilisjászfalu

Pilismarót

Pilisszántó

Pilisszentiván

Pilisszentkereszt

Pilisszentlászló

Pilisvörösvár